

Monitieteinen teos hulluudesta lisää ymmärrystä vaikeasti sanallistettavista ilmiöistä ja kokemuksista

Arvio teoksesta Jäntti, Saara, Kirsi, Heimonen, Sari, Kuuva, Sari & Annastiina Mäkilä toim. *Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus*. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto. 2019. 347 s. ISBN 978-951-39-7706-1.

Päivi Rantala

Monipuolinen hulluuskirja

Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus on monipuolinen ja monitieteinen teos, johon on helppo tarttua. [1] Kirjaa voi käyttää niin johdatuksena ajankohtaisiin tutkimuskeskusteluihin kuin täsmätietoa tietystä aiheesta hakevan tukipakettina. Itse tartuin vuonna 2019 julkaistuun kirjaan, koska toivoin löytäväni keskusteluapua, tapausesimerkkejä ja vinkkejä lisälukemiseen omaan unettomuutta käsittelevään tietokirjaani. Ja niitähän löytyi, niitäkin!

Tutkijatohtori, FT Saara Jäntin, taiteilija-tutkija, TansT Kirsi Heimosen, FT Sari Kuuvan ja väitöskirjatutkija, FM Annastiina Mäkilän toimittama artikkelikokoelma paikantuu kulttuuriseen mielenterveystutkimukseen ja hulluustutkimukseen (*madness studies*), joka on saanut jalansijaa 2010-luvulta lähtien. Hulluustutkimus tekee näkyväksi erilaisia tapoja käsitteellistää, esittää ja kokea poikkeavuutta ja määritellä normaaliutta. Näkökulma kohdistuu erityisesti siihen, miten psykiatria ja psyykkiset ongelmat ovat sidoksissa ihmisten arkeen, kulttuurisiin käytänteisiin, tapoihin puhua sekä taiteeseen. Eli: miten hulluudesta puhutaan sekä miten se käsitetään ja esitetään.

Kirja pureutuu siihen, ”miten käsityksiä hulluudesta, mielenterveydestä ja poikkeavuudesta on eri aikoina ja eri paikoissa tuotettu kielessä, taiteessa ja kulttuurisissa käytänteissä” (esipuhe). Hulluuden rajojen määrittely nähdään historiallisena ja kulttuurisidonnaisena ja sitä lähestytään ilmiönä, joka kattaa laajan kirjon outoudesta patologiaan.

Kirjoittajista monet ovat tuttuja kulttuurihistorian, kulttuurintutkimuksen, taidehistorian ja taideperustaisten menetelmien tutkimuksen piiristä. Teos on syntynyt osana Jyväskylän yliopiston humanistisessa tiedekunnassa perustetun Kulttuurisen mielenterveystutkimuksen tutkijaverkoston toimintaa. Kirjoittajat ovat tutkijoita, mutta

monilla on aiheeseen myös omakohtaista tuntumaa. Kirjoittajien taustat tuovatkin mukaan oman värinsä ja antavat lisää uskottavuutta sekä kokemusta siitä, että hulluus ja mielenterveysongelmat eivät kosketa vain ”joitain muita” vaan ovat eri tavoin läsnä meidän jokaisen arjessa.

Kirja osallistuu vilkkaana käytävään monitieteiseen tutkimuskeskusteluun. Se kokoaa yhteen ja avaa uusia näkökulmia hulluuteen, joka lähtökohtaisesti pakenee järkeä ja ymmärrystä. Teos osoittaa, että kokemukset ja kuvaukset hulluudesta ja sen hoidosta ovat monella tapaa kulttuurisesti välittyneitä – ajallisia, paikallisia, tilanteisiin sidottuja.

Hulluus elettyinä, koettuna ja kerrottuna

Artikkeleissa hulluutta tarkastellaan elettyinä, esitettynä, koettuna ja kerrottuna erilaisissa hoitokulttuureissa ja kulttuurituotteissa. Teos sisältää 11 artikkelia, toimittajien esipuheen sekä kokoavan ja tulevaisuuteen suuntaavan loppuluvun. Artikkelit on jaettu neljään kokonaisuuteen: Hulluus sairaaloissa, Hulluus kodeissa, Hulluus yhteisöissä ja Hulluus kielessä. Osioiden sisälläkin artikkelit ovat vaihtelevia niin aineistojensa kuin metodien ja tieteenalan ja näkökulman suhteen.

Monitieteisessä teoksessa painottuvat paitsi kulttuurintutkimuksen ja kirjallisuudentutkimuksen, myös historian ja taiteen näkökulmat. Kirjoittajat toivovat teoksen tukevan ajattelua, jonka mukaan hulluutta voi tarkastella ”myös keskenään ristiriitaisista näkökulmista saman sopan äärellä” (esipuhe).

Monissa artikkeleissa nousee esiin se, miten sekä ruumiillisen että henkisen normaaliuden määrittelyt ovat aina kulttuurisia ja yhteiskunnallisia, ja niitä värittävät kulloisessakin kulttuurissa ja ajassa vallitsevat arvot ja moraalikäsitteet. Hulluuden määritelmien sidoksia aikaan, paikkaan ja tilanteeseen avataan taiteen, kulttuurin ja sosiaalishistorian näkökulmista.

Oma taustani laadullisen tutkimuksen pitkäaikaisena opettajana heijastuu tähänkin arvioon; kiinnitän usein erityistä huomiota siihen, miten metodologiaa avataan ja kuvataan, ja miten se asettuu osaksi tutkimuksesta kertomista. Nostankin seuraavaksi esiin kaksi artikkelia, joissa mielestäni erityisen oivaltavasti avataan hulluutta ilmiönä, ja samalla annetaan lukijalle välineitä päästä sisään itselle kenties vieraaseen tutkimukselliseen maailmaan.

Artikkelissaan ”Sanovat minua hulluksi” väitöskirjatutkija, FM Jani Tanskanen tarkastelee Arto Paasilinnan romaanin *Ulvova mylläri* (1981) kautta hulluksi nimeämisen ja määrittelytematiikkaa. Kirjan päähenkilö Gunnar Huttunen muuttaa 1950-luvulla peräpohjalaiseen kylään, jossa häntä aletaan käytöksensä vuoksi pitää hulluna. Kirja käsittelee pitkälti yhteisön asettamia rajoja ja niitä normeja, joihin mylläri yritetään asettaa. Tanskanen mukaan *Ulvova mylläri* ”tuo näkyväksi hulluuden nimeämisen mekanismit ja muistuttaa, että sinutkin, arvoisa lukija, voidaan leimata” (s. 235). Artikkelissaan Tanskanen analysoi monipuolisesti fiktiivistä teosta ja haastaa lukijan pohtimaan omia näkemyksiään siitä, mitä hulluus on, missä menee normaalin ja hullun raja, ja millaista on tai olisi elää hulluksi kutsuttuna. Tanskanen sitoo analyysinsä eksplisiittisesti sekä tutkimuskenttään että teoreettisiin näkökulmiin,

kulttuurintutkimukseen ja kirjallisuuden traditioihin, ja myös koko teoksen yleisiin teemoihin ja kysymyksiin.

Artikkelissaan ”Draama, katarsis ja kohtaaminen vainopsykooseista selviämisen kertomuksissa” FT Jari K. Kokkinen käsittelee ”vainopsykooseja kokeneiden henkilöiden selviämiskertomuksia dramaattisina narratiiveina eli kertomuksina, joissa tutkittavina ovat merkitys ja konflikti sekä kohtaaminen ja katarsis” (s. 134). Niin spesifiltä kuin aihe kenties kuulostaakin, Kokkinen onnistuu vetämään lukijan mukaansa. Hän avaa sekä teoreettisia että metodologisia lähtökohtiaan ymmärrettävästi ja selkeästi. Erityisen oivaltavaa on se tapa, jolla haastattelujen pohjalta on rakennettu juonikaavaa noudattelevia kertomuksia. Kokkosen artikkelissa metodologia ei ole jotain ylimääräistä tai ulkokohtaista, vaan keskeinen, tutkimuksen syvärakenteisiin asti ulottuva näkökulma. Kokkisen artikkelissa myös näkyy kokonaisvaltainen käsittelytapa, johon vaikuttanevat sekä tutkimuksellinen osaaminen, tieteellinen kiinnostus, harrastajateatteritausta että omat psykoosikokemukset. Jälleen: tutkija ei ole irrallinen aiheestaan.

Haastava monitieteisyys

Teoksen vahvuus, monitieteisyys, on samalla suuri haaste. Kuten usein artikkelikokoelmissa, myös tässä teoksessa artikkelit ovat keskenään hyvin erilaisia sen suhteen, miten ne paikantavat itsensä tutkimuskentälle tai miten ne perustelevat ja avaavat metodologisia ja teoreettisia lähtökohtia ja käsitteitä. Keskeiseksi kysymykseksi teosta lukiessa nouseekin, mitä lukijan oletetaan tietävän. Osa kirjoittajista johdattaa lukijan kiitettävän kohteliaasti mukaansa – näin tekevät esimerkiksi Jani Tanskanen ja Saara Jäntti omissa teksteissään. Muutamissa artikkeleissa taas sekä tutkimusasetelman että metodien kuvailu jää harmittavan vähälle – jopa niin, että lukijana jouduin itse mielessäni etsimään perusteluja sille, miksi juuri tämä aineisto ja näkökulma on valittu tarkastelun kohteeksi.

Olisin kaivannut myös tiukempaa suhtautumista siihen, MITÄ ja MILLAISTA hulluustutkimusta kukin artikkeli sekä edustaa että tuottaa. Tällaista itsereflektiota on artikuloidusti mukana vain muutamassa tekstissä. Tarkkojen aineistojen kuvailujen lisäksi olisi jokaisessa artikkelissa voinut olla osio, jossa tällaista yhtenäisyyttä ja myös kriittistä tarkastelua lisäävää pohdintaa olisi ollut. Tutkijoiden kriittinenkin reflektio omasta tutkimuksestaan veisi kehittyvää tutkimusalaa eteenpäin.

Toinen kriittinen huomioni liittyy teoksen kieleen ja sen myötä eettisyyteen. Teos on toki lähtökohtaisesti suunnattu tutkijoille, jolloin tieteellisten käsitteiden ja ylipäänsä tutkimuskielen käyttö on perusteltua. Tästä huolimatta – ja teoksen monitieteisyydestäkin johtuen – pohdin monessa kohtaa, avautuisiko teksti itse tutkimuksen kohteena oleville henkilöille, tai esimerkiksi terveydenhuollon henkilökunnalle tai päättäjille. En löytänyt myöskään mainintoja siitä, miten mukana olevien tutkimuksen tuloksia ja tuotoksia on niin sanotusti palautettu kentälle – hyödyttääkö esimerkiksi mielenterveyskuntoutujia koskeva tieto heitä itseään? Loppuluvussa kuitenkin todetaan, että kulttuurinen mielenterveystutkimus ei anna suoria vastauksia hoidon rakentamiseen tai sairauksien määrittelyyn, vaan pyrkii lisäämään ymmärrystä ja dialogia eri osapuolten ja käsitysten välille. Teos tuo näkyviin

niitä konkreettisia tilanteita, joissa mielenterveysongelmien vaikutukset konkretisoituvat: esimerkiksi, missä ja miten ihminen voi asua (Jäntin artikkeli) tai millaiseksi läheisten elämä muodostuu (tutkijatohtori, FT Antti Malisen artikkeli). Näin teos tuo esiin erilaisia, ristiriitaisiakin näkökulmia – ja siinä on yksi sen vahvuuksista.

Kieleen liittyy myös se ikuisuuskysymys, miten ruumiillista kokemusta voidaan kuvata ilman, että se etäännyy kokijastaan liian kauas. Tämä haaste tulee näkyviin etenkin liikettä ja tanssia sekä oudon ja hulluuden rajaa käsittelevässä Kirsi Heimosen artikkelissa. Tutkimuksellinen teksti, kuvat ja päiväkirjatekstit tuovat näkyviin sen ristiriidan, jonka kanssa tanssiva tutkija päivittäin joutuu tekemisiin: miten kuvata sanallistamatonta? Päiväkirjamerkinnot auttavat lukijaa pääsemään mukaan liikkeen tuottamaan tilaan aivan eri tavoin kuin käsitteellinen tutkimusteksti.

Kolmas kritiikin kohta koskee paikannusta. Teos keskittyy suomalaiseen ja länsimaiseen kontekstiin. Tämä olisi ollut hyvä avata johdannossa, erityisesti: millaisen kokonaiskuvan ja mistä teos luo? Ajallisesti paikannutaan 1900- ja 2000-luvulle, mutta etenkin muutamissa artikkeleissa aikarajaus tulee esiin vasta muutaman sivun luettua. Loppuluvussa asetetaan tulevaisuuden haasteeksi tutkia ja selvittää mielenterveysongelmien poliittisia, kulttuurisia, kielellisiä ja ruumiillisia ulottuvuuksia niin paikallisella, valtakunnallisella kuin globaalilla tasolla. Toivon mukaan joku ottaa tämän haasteen vastaan!

Vaikka yhtenäisyyttä osin peräänkuulutankin, teoksen viimeinen artikkeli, jossa väitöskirjatutkija, FM Laura Piippo käsittelee Jaakko Yli-Juonikkaan teosta *Neuromaani* (2012), on hyvä muistutus: elämä ei asetu raameihin, eivätkä niin tee myöskään sen enempää taide kuin ihmisen mielikään. Koherenssi on illuusio, kaipausta normitettuun ja luokiteltavaan maailmaan, joka lopulta ei ole mahdollinen edes tutkimuksessa. [2]

Alleiviivattu teos

Miten kirja onnistuu tavoitteissaan? Ainakin oma kappaleeni kirjaa on jo runsaasti alleiviivattu, ja vaikka monet aiheet olivat ennestään tuttuja, teos tarjosi myös paljon uutta pohdittavaa. Ja se unettomuustutkimus: löysin sekä uudenlaisia näkökulmia että lisää luettavaa. Esimerkiksi Sari Kuuvan artikkeli johdatti sekä Edvard Munchin että Amelie Skramin pariin – molemmilla oli ongelmia myös unen kanssa.

Toivon, että kirja tulee myös monelle muulle lukijalle tutuksi.

Artikkelikokoelmissa on useimmiten johdantoartikkeli, joka paikantaa teoksen ajankohtaisiin keskusteluihin ja käsitteistöön. Tässäkin teoksessa sellainen on, ja hyvä onkin, mutta johdantoluvun lisäksi kirjassa on erinomainen loppuluku, joka puolestaan laajentaa keskustelua tutkimuskentän ulkopuolelle, ajankohtaisiin julkisuudessa käytäviin keskusteluihin.

Viime vuosikymmeninä tapahtunut medikalisoituminen on johtanut siihen, että elämän ongelmia käsitellään yhä enemmän psykotieteiden diskursseilla ja käsitteillä. Loppuluvussa muistutetaan, että kuten kulttuurihistorioitsija Annastiina Mäkilän artikkeli osoittaa, kyseessä on suhteellisen tuore ilmiö. Mäkilä analysoi 1900-luvun

psykologian opintojen käsityksiä masennuksesta. Hänen analyysinsä osoittaa, että sillä, miten masennus ymmärretään, ei ole ainoastaan yhteiskuntapoliittisia tai tieteellisiä merkityksiä. Kieli ei ainoastaan kuvaile vaan luo tulkintoja sisäisestä maailmasta. Tämä mahdollistaa kokemuksen käsitteellistämisen ja jakamisen, mutta myös ohjaa masennussairaaksi luokitellun omakohtaisia kokemuksia ja tulkintoja tilastaan ja identiteetistään. Näin sekä tämä artikkeli että koko teos on hyvä muistutus siitä, miten käsitteet ja tavat ajatella muuttuvat ajassa: ne eivät ole ylhäältä annettuja ja itsestään selviä, ja näin ollen niitä voi myös kyseenalaistaa.

Toinen ajankohtainen keskustelu, johon teos liittyy, on kulttuurimme individualisoituminen ja terapoituminen. Tällaisessa kulttuurisessa puheessa ongelmat alkavat näyttää yksilön omasta elämänhistoriasta kumpuavina, ammattilaisten interventiota vaativina mielen häiriöinä ja sairauksina. Samalla hyvinvointietos aiheuttaa yksilölle moraalisen velvoitteen voida hyvin ja pitää huolta omasta hyvinvoinnista. Kulttuurin diagnostisoituminen ja sen mekanismien tarkastelu ovatkin yksi tärkeä kulttuurisen mielenterveystutkimuksen kohde.

Vaikka artikkelikokoelma onkin paikoin epätasainen, teos on tervetullut, kiinnostava ja ajatuksia herättävä kokonaisuus. Monipuoliset lähteet ja näkökulmat tuovat esiin sen, miten tutkimus, kulttuurintuotteet, kertomukset, määrittelyt ja eletyt kokemukset eivät ole toisistaan irrallisia vaan osa yhteistä elämismaaailmaamme. Tästä syystä toivoisinkin, että kirja löytäisi lukijakuntansa mahdollisimman monilta kentiltä ja aloilta, ei vain niin sanotusti samanmielisten keskuudesta. Teos voisi toimia sekä siltana eri tieteenalojen välillä, että lisätä ymmärrystä vaikeasti sanallistettavista ilmiöistä ja kokemuksista.

Pälvi Rantala, FT, dosentti, kulttuurihistoria, Turun yliopisto.

Viitteet

[1] Arvioitava teos on vapaasti luettavissa JYX-julkaisuarkistossa osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7706-1>. [Haettu 23.5.2021]

[2] Laura Piippo on väitellyt arvioitavan teoksen ilmestymisen jälkeen ja artikkeliväitöskirja sisältää myös arvioitavassa teoksessa olleen artikkelin (Piippo 2020).

Kirjallisuus

Piippo, Laura. 2020. *Operatiivinen vainoharha normaalitieteen aikakaudella. Jaakko Yli-Juonikkaan Neuromaatin kokeellinen poetiikka*. JYU dissertations 263. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8251-5>. [Haettu 23.5.2021]